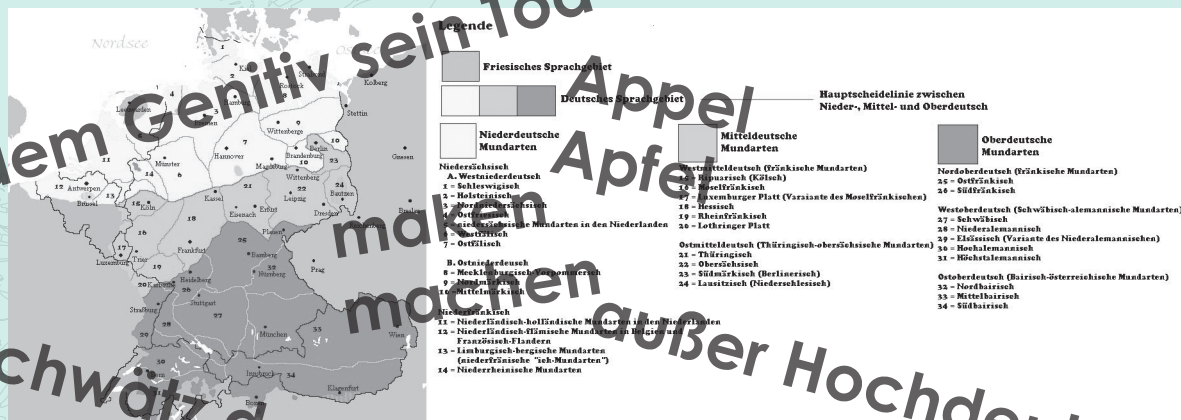

SPRÅKLIG SAMLING

Språkforhold i Tyskland

- Språkdebatt i Aftenposten
- Er radikalt bokmål en stil?

REDAKSJONELT:

«Verb på a»

«Også verb som slutter på a er snart historie,» uttalte Finn-Erik Vinje et par år tilbake i riksmålsavisa Ordet, i en kommentar til den språklige utjamninga i Oslo. Det han meinte, var sannsynligvis «verb som slutter på a i infinitiv», altså kløyvd infinitiv. En kan bare spekulere i hvorfor Vinje valgte å formulere det så upresist. Stoda er nemlig ei heilt anna i fortidsformer av verb, der «verb som slutter på a» lever i beste velgående.

Noen verbformer blir tunge å nytte uten a-ending, særlig partisippformer nytta som adjektiv, og særlig for visse verb: *De stressa arbeiderne, de forelska ungdommene, den rocka musikken*. Dette er former som en kan finne langt inn i riksmålsland. Men her har språket gått over ei svært viktig grense. A-former i verb har vært, og er fortsatt, en av de aller viktigste markørene på skillet mellom riksmål og konservativt bokmål på den ene sida, og nynorsk og radikalt bokmål på den andre. Når denne grensa ikke lenger er fast for partisipp, hvor går den da? Om en kan skrive *de forelska ungdommene*, er det ikke lenger noen prinsipielle hinder for å skrive *ungdommene har forelska seg* og *ungdommene forelska seg*, eller *avtalen er undertegna* og *de undertegna avtalen*. Noen vil kanskje innvende at det er stilistiske forskjeller, men hvor går grensa om det ikke er noen faste regler, og a-formene i tillegg er omtrent heilt dominerende i tale?

Kløyvd infinitiv blei aldri noen schläger i bokmålet, men det er gode grunner til å tru at alle andre former for «verb på a» vil dominere framover. Samnorsken går sin gang.

Styret i LSS 2008–2009

Vanja Røkkum Jahnsen, leder
Arne Torp, nestleder
Thomas Hoel, sekretær
André Stryger, kasserer
Hans-Christian Holm, styremedlem
Pål Styrk Hansen, styremedlem
Ingunn Ims, styremedlem
Ingvild Nordland, styremedlem
Ivar Hundvin, varamedlem
Eric Papazian, varamedlem
Ellen Skolseg, varamedlem

SPRÅKLIG SAMLING

ISSN 0333-0362

Utgitt av Landslaget for språklig samling
Organisasjonsnummer 886 343 922

Ansvarlig redaktør: Hans-Christian Holm
E-post: redaksjon@sprakligsamling.no
Leiar: Vanja Røkkum Jahnsen
E-post: vanja.r.jahnsen@optonet.no

Nettsted: www.sprakligsamling.no

Adressa til laget og bladet:

Postbokd 636 Sentrum, 0106 Oslo

Kontonummer 0532 1078666

Bladpengar: kr 150,-

Medlemspengar (inkluderer bladpengar): kr 250,- per år
for skoleelevar og studentar
kr. 125,- per år

E-post-adresse for spørsmål om abonnement
og medlemskap: kasserer@sprakligsamling.no

ARNE TORP:

Aftenpost-debatt om Aftenpostens språknorm

Under denne overskrifta, der jeg med fullt overlegg har lagt inn en språklig arkaisme som «Aftenposten-lesere» ikke blir utsatt for i den avisa (merk hermetegnet!), har jeg saksa litt fra diverse innlegg om dette emnet i løpet av den siste tida. Jeg har dessuten tillatt meg å legge inn litt sammenbindende tekst og mer eller mindre tendensiøse kommentarer.

Debatten starta med et innlegg 30. mars, skrevet av **Ove Bengt Berg**, «oppvokst på Oslos østkant», som han sier sjøl. Innlegget lyder slik:

Språksensur - hvorfor?

En sjelden gang hender det at jeg får artikler på trykk i Aftenposten. Det er jeg fornøyd med. Blant mine mange meninger, har jeg også et klart syn på språkpolitikk. Det synet faller på mange måter sammen med det jeg har lært på skolen alt fra 1950-tallet. Men det godtar ikke Aftenposten. Uten videre retter avisa opp mitt språk. Alle a-ender og de fleste diftonger fjernes, og jeg får plusset på en h først i ordet verken. Venner og kjente henvender seg hånende til meg og spør meg etter at et innlegg har stått på trykk, hvorfor jeg endrer mitt kjente språkpolitiske syn i finaktig lei bare for å få artikler godtatt. Jeg kan ikke annet enn å sende spørsmålet videre til Aftenposten. Det er greit for meg at avisa velger seg en språknorm for sine egne artikler, men hvorfor skal innsendere fratas sin personlige stil bare for å få innlegga sine på trykk? I mitt tilfelle nekter Aftenposten meg å bruke former som er tillatt etter normal offentlig rettskriving, til dels former som er foretrukket. Aftenposten er kanskje ikke aleine om denne sensuren, men denne nitidige rettinga

av leserinnlegg bidrar til å skjule levende språkbruk, og kan sånn påvirke det offentlige normeringsarbeidet på uriktig vis.

Og debattredaktør **Morten Abel** svarer slik:

Aftenposten har lange tradisjoner som riksmålsavis. I dag bruker vi et moderat bokmål basert på disse tradisjoner.

Enhver avis må ha en språknorm. Hvis ikke vil avisen fremstå som et språklig kaos. Vi har journalister og skribenter med ulik bakgrunn, og de må ha en norm å følge for at språket i avisen skal bli enhetlig. Aftenpostens språknorm er nedfelt i en egen ordliste, hvor vi har foretatt våre valg innenfor bokmålets valgfrihet. Redaksjonens elektroniske retteprogram er basert på de samme valgene.

Også innsendt stoff – innlegg, kronikker, kommentarer – redigeres som hovedregel etter denne normen. Ikke alle innsendte manuskripter er språklig formfullendte og feilfri. De må redigeres, og da må vi ha en språklig norm å følge. Det hender at vi gjør unntak fra regelen. Det hender at språkformen er et poeng i seg selv, eller at vi beholder den av stilistiske grunner. Denne gang trykker vi ditt innlegg uten endringer. Som et unntak.

Dette svaret kan så menn gi grunnlag for diverse refleksjoner, og de kom da også ganske kjapt, i form av et innlegg fra **Frits Wahlstrøm** på Årnes, datert 6. april:

Gammeldags

Redaktør Morten Abel har ingen overbevisende argumenter når han begrunner Aftenpostens språkpoli-

tikk overfor Ove Bengt Berg søndag 30. mars.

Abels konservative budskap slår fast at selv innlegg, kronikker og kommentarer som avisen får tilsendt, blir redigert ut fra avisens ønske om enhetlig språkbruk.

Hvorfor skal avisen ha enhetlig språknorm, når lesere og skribenter representerer et mylder av spennende språkbruk? Ved å praktisere sin språklige ensretting fratar Aftenposten enkeltmennesket noe av det mest personlige man eier, nemlig sin egen språknorm. Så lenge en skribent holder seg innenfor korrekt offentlig rettskrivning, bør ingen ha rett til å endre språkbruken.

Å korrigere språket, slik Aftenposten gjør, tilhører fortiden. I dag vil jeg tro at avisens journalister og lesere i større grad enn tidligere kommer fra alle kanter av landet. Vi er alle oppvokst med ulike språknormer. Det bør ikke være noen fare ved å la disse normer gjenspeile seg i avisens spalter.

Aftenposten bør legge sin egen språknorm på hylla. La det språklige mangfold blomstre i avisen, og la både journalistene og leserne boltre seg innenfor godkjent norsk språk. Bruk heller kreftene på å fjerne slikt språklig ugress som kunne leses i avisen mandag 17. mars, side 3: «Hun legger også til at deltagelsen ved valg til organer i Kirken ikke er høyere enn fire prosent, denne lave oppslutningen er et problem for Kirken i forhold til å kreve større myndighet i forhold til valg av ledere».

Forholdsvis klar tale altså i forhold til Aftenpostens rettepraksis, for å følge opp med enda mer **forholdisme**, som språkdebattredaktør Per Egil Hegge i den samme avisa har

kalt fenomenet. Kanskje redaktørene skulle ofre litt mindre krefter på å drive klappjakt på vulgære diftonger og ditto -a-ender?

En som i alle fall mener det, er **Sigurd Skirbekk**, professor emeritus i sosiologi ved Universitetet i Oslo, som bl.a. sier det slik i et innlegg 13. april:

Aftenpostens Leserforum åpnet 6. april for en debatt om den språkpolitikken som avisen fører. At avisen redaksjonelt holder seg til en viss norm, lar seg alltid begrunne. Mer tvilsomt er det at redaksjonen også retter innsendte artikler, skrevet på bokmål, til sin riksmålsnorm. Jeg har i løpet av noen år skrevet flere artikler til avisen, som er blitt rettet etter en språknorm som ikke er min. Verst er det at rettingene foregår med referanse til en ideologi om «fri språkutvikling».

Etter et språkhistorisk oversyn slutter Skirbekk innlegget slik:

Det er mye som burde ha skjedd, men som ikke skjedde. Når vi ikke fikk et dekkende enhetsspråk her i landet, får vi avfinne oss med mangfoldet. Også det har sine positive sider.

Men det synes altså ikke alle; det synes ikke debattredaktør Abel, og heller ikke en annen professor emeritus fra Universitetet i Oslo, nemlig Finn-Erik Vinje. 27. april kommenterer **Sigurd Skirbekk** Vinjes syn bl.a. slik:

Språklig mangfold i norsk presse I et innlegg i Leserforum 13. april skrev jeg at Aftenposten burde akseptere at Norge er et land med et språklig mangfold. Den 20. april får jeg et svar skrevet av Finn-Erik Vinje, der han hevder at Aftenposten praktiserer en vid tolkning av «moderat bokmål». Videre at jeg ikke har noen grunn til å være irritert over å bli språklig rettet i innlegg som jeg

sender til Aftenposten.

Når det gjelder hvordan jeg tilpasser meg til språknormene i Aftenpostens redaksjon, er det knapt en sak av offentlig interesse. Stort sett unngår jeg former som jeg av erfaring vet blir rettet, og kjører gjerne slalåm utenom uttrykk som jeg regner med at ikke vil bli godtatt.

Det prinsipielt betenkelige ved Aftenpostens språkpolitikk er at avisen krever en bestemt bokmålsform både av redaksjonen og av journalister og av medarbeidere og av innsendere. Dette er en politikk som står i motsetning til hva de fleste andre aviser i Norge praktiserer. I tillegg står den i strid med avisens mange henvisninger til «fri språkutvikling», som vel må bety at det ikke er nødvendig med språklige kvoteringer, ettersom vi alle forstår hverandre og vil respektere hverandres språkvalg.

Det er nok sannsynlig at Skirbekk er en dyktigere slalåmkjører enn meg som aldri har hatt den slags ski på beina, men for å bli i alpinmetaforen, så bruker jeg altså heller å praktisere det som kanskje kunne kalles telemarkskjøring når jeg våger meg utpå i Aftenposten; mer om dette seinere, om det skulle være av offentlig interesse – Vest-Telemark hører som kjent til det nynorske kjerneområdet.

De som måtte tru at **tantene** i Uranienborg, som i si tid var et kjent fenomen, er noe som bare hører fortida til, må nok tru om igjen. Det vil si, det er mulig at tantene ikke lenger er blant oss, men en og annen onkel har vi fremdeles. Om **Kenneth Melchild** bor i Uranienborg menighet, skal riktignok være usagt, for han undertegner bare med **Oslo**. Hans kraftfulle innlegg fra 4. mai kan her få stå uten kommentar; etter mitt syn taler det uvanlig godt for seg sjøl:

*Avisen må bevare språket
Som leser av Aftenposten gjennom*

noe som kan minne om en menneskealder, vil jeg få lov til å si til avisen: Bli ved med å føre den språkpolitikken som dere har. Det dreier seg om nødvendigheten av å bevare vårt eget språk. Det er dessverre altfor mange eksempler i vårt samfunn på at man lar seg presse av utenforstående.

Frits Wahlstrøms påstand i Leserforum 6. april om at lesere og skribenter representerer et mylder av spennende språkbruk får stå for hans egen oppfatning. Sikkert er det i hvert fall at språket de siste 30-40 år som følge av dette mylder og spennende språkbruk har vært i en rivende utvikling. Men da utfor stupet. Ikke så rart at mange nå tar i bruk engelsk for «å kunne gjøre seg forstått» uten å bli misforstått.

I denne forbindelse kan man passende referere til diverse mer eller mindre dyktige formidlere av det norske språk: skolene, men kanskje særlig TV-stasjonene og NRK. Disse sprer dialekter og dårlig uttale rundt seg som «hakka møkk». Den eneste dialekten som later til å være totalforbudt, er så vidt vites min egen – nemlig rimelig korrekt riksmål. Men derved unngår man selvfølgelig samtidig å formidle de farlige ordene syd og øst, samt tallene syv og tyve. Og man dokumenterer overfor befolkningen at den tidligere opplæring i skj-, sj- og kj-lyder nu er totalt fraværende i skolen. Til gjengjeld får vi vite hva «veret blir i mårra». ■

OVE BENGT BERG:

Språksensur – hvorfor?

En sjelden gang hender det at får jeg artikler på trykk i Aftenposten. Det er jeg fornøyd med. Blant mine mange meninger, har jeg også et klart syn på språkpolitikk. Det synet faller på mange måter sammen med det jeg har lært på skolen alt fra 1950-tallet. Men det godtar ikke Aftenposten. Uten videre retter avisa opp mitt språk. Alle a-ender og de fleste diftonger fjernes, og jeg får plusset på en h først i ordet verken. Venner og kjente henvender seg hånende til meg og spør meg etter at et innlegg har stått på trykk, hvorfor jeg endrer mitt kjente språkpolitiske syn i finaktig lei bare for å få

artikler godtatt. Jeg kan ikke annet enn å sende spørsmålet videre til Aftenposten. Det er greit for meg at avisa velger seg en språknorm for sine egne artikler, men hvorfor skal innsendere fratas sin personlige stil bare for å få innlegga sine på trykk? I mitt tilfelle nekter Aftenposten meg å bruke former som er tillatt etter normal offentlig rettskriving, til dels former som er foretrukket. Aftenposten er kanskje ikke aleine om denne sensuren, men denne nitidige rettinga av leserinnlegg bidrar til å skjule levende språkbruk, og kan sånn påvirke det offentlige normeringsarbeidet på uriktig vis.

Kanskje bør jeg bruke nynorsk for å slippe unna Aftenpostens finaktige rettepenn fra Oslos høye vestlige åser? Men nynorsk har også mange språkvarianter. Godtar Aftenposten bare den mest konservative?

Ove Bengt Berg, oppvokst på Oslos østkant

■

Innlegget er tidligere publisert i Aftenposten

OVE BENGT BERG:

Illusjonen om renhet

Ingen taper på at språket forbedres og formuleringene våre strammes opp. Det jeg har reagert på, er at Aftenposten skal tvinge meg til å framstå med språkpolitiske valg jeg er sterkt imot, bare fordi jeg får innlegg på trykk i Aftenposten. Dessuten tror jeg avisas påstand om at dere arbeider så mye med språkforbedringer, ikke er riktig. I hovedsak «riksmålifiserer» dere bare innsendernes artikler.

Når jeg tenker meg om, har jeg faktisk vært frilans-journalist i Aftenposten en gang for svært lenge sia, på 1960-tallet. Jeg har lest reportasjene på nytt nå, og jeg er ganske sikker på at de blei trykt som jeg skreiv dem, bortsett fra at «fram» blei til «frem» og «snø» til «sne». Også seinere innlegg er lite retta opp, om overhodet. Som redaktør for både lokale blader og landsomfattende blader gjennom et langt liv har jeg funnet det både riktigst og lettest å akseptere de formuleringene og språkvalga innsenderne har valgt. Det har uten tvil blitt et språklig «kaos», men hva så? Det redaktør Abel kaller «kaos», kan vel like godt kalles et mangfold som avspeiler en realitet? Leserne leser helt sikkert andre

aviser med en annen språknorm, kanskje leser de til og med Dag Solstad? Leserne veit at Aftenpostens «benene», «kone» og «5-milen» er sjeldne og først og fremst komiske.

Aftenpostens nitidige sensorer frykter «barna», «kona» og «5-mila», men noen av oss innsendere gjør det ikke. Hvorfor kan vi ikke forbli fryktløse også som innsendere? Det er respektløs nedvurdering å påtvinge oss en lokal overklassesjargong i Oslo.

Å oppnå absolutt enhetlig språklig renhet i Norge er en illusjon. Aftenposten bør ikke misbruke innsenderne sine til å skjule språkstriden og det språklige mangfoldet.

Ove Bengt Berg, fortsatt oppvokst på Oslos østkant

■

Innlegg refusert av Aftenposten

ARNE TORP:

Farvel til norsken? Hjertesukk over de problematiske norske målformene

Aftenposten har i vår ikke bare hatt debatt om sin egen språknorm, men også om en språklig sak som antagelig var atskillig mer kjærkommen for det språksynet som avisa forfekter, nemlig at nynorsk er et håpløst språk fordi ingen aner åssen korrekt nynorsk «egentlig» skal se ut. Vi som i embets medfør leser en del student- og elevprodusert nynorsk, kan nok gjerne bekrefte at praktisk kjennskap til nynorsknormen jamt over ikke er særlig imponerende hos mange unge mennesker. Derimot er jeg ikke så sikker på at dette bare er fordi nynorsknormen er så utflytende at ikke noe menneske kan klare å skrive korrekt – valgfriheten er etter mitt syn først og fremst et problem for oss pedagogene som skal prøve å holde styr på alt det som er tillatt i tillegg til de formene vi sjøl praktiserer.

16. april stod den unge journalisten og forfatteren Brynjulf Jung Tjønn fram på kronikkplass i Aftenposten som framtidig bokmålsbruker etter å ha vært sogning fra treårsalderen og ihuga nynorskbruker fram til ungdomsåra. Men så begynte det tydeligvis å skje saker og ting med unge herr Tjønn: «17 år gamal byrja eg å skrive dikt på bokmål.» Skulle en ha hørt på maken! Og så nynorsk som er så vakkert i lyrikk – langt inn i Riksmålsforbundet er det jo en anerkjent sannhet at dikt er best på nynorsk – eller kanskje heller omvendt – nynorsk passer best i dikt. Kronikken ender slik:

Når nynorsk er så vanskeleg for meg som lever av språket, som journalist og forfattar, har eg stor forståing for at norske skuleungdom kan «hate» nynorsken. For det første er det vanskeleg å lære seg nynorsk, for det andre er det eit forvirrande språk å forhalde seg til. Kva med ungdom med dysleksi? Eller innvandrarar? For dei må nynorsk vere eit mareritt. Så var det slik det skulle bli? Har

nynorsken gravd si eiga grav med at nesten «alt» er blitt lov? Personleg er eg ikkje overraska over at nynorsken slit med rekrutteringa.

«Lyden av noen som dør» er mi siste bok på nynorsk. Jeg har herved tatt ut skilsmisse og erklært offisielt farvel til nynorsken.

Men Tjønns kronikk fikk ikkje stå lenge uimotsagt, bare to dager etter stod der et innlegg fra bokmålsbrukeren Jan Wesenberg, som kaller seg både tolk, oversetter, redaktør og botaniker. Og hans korte innlegg er etter mitt syn vel så interessant som den kronikken han kommenterer, og derfor skal jeg her gjengi det *in extenso*, som det heter på latin:

Farvel til nynorsken?

Brynjulf Jung Tjønns kronikk «Farvel til nynorsken» i Aftenposten 16. april er interessant, som en stemme «fra den andre sida». Hver dag, når jeg om morgenen setter meg bak PC-en, plages jeg over denne normens iboende ustabilitet. Hvor mange prosent av hunkjønnsordene skal jeg la være hunkjønn i dag da, mon tro? Og hvor mange skal jeg utstyre med løsbart? 20 prosent, 50 prosent eller 80 prosent. For de konsekvente løsningene, 0 prosent og 100 prosent, føles begge umulige. Ingordene har jeg kjønnsoperert for lenge siden, mens å skrive «hytten» er det på den annen side ikke nok bergenser i meg til. Skal jeg la et a-partisipp gløtte fram i dag, eller skal jeg ikle dem alle trygge et-burkaer?

Motsett kjensle

Når eg ein sjeldan gong skriv nynorsk, har eg den stikk motsette kjensla av den Tjønn ber fram. Det kjennest tvert om som etterlengta fast grunn under føtene. La gå at ein kan skrive nynorsk på mange måtar, la gå at ordtilfanget sprikar i alle retningar, la gå at mykje ulikt talemål kan titte fram gjennom skriftspråket, la gå at eg ikkje har

allverdas rutine på nynorsk, men det er i alle fall råd å skrive nynorsk konsekvent, om ein vil. Medan bokmålet liknar på ei såpeglatt sklie der ein får lyst til å huke seg ned, eller kjennest som ein konstant paranoia om korkje å vere for overdressa eller underdressa i samanhengen og i høve til bakgrunnen, har nynorsken i alle fall ein nøytralitet og stilistisk diskresjon i grammatikken. Eg må seie at tanken på faneflukt i motsett retning av den Tjønn har foreteke, har slått meg...

Dette innlegget inspirerte meg til å skrive en kommentar til Wesenberg; det følger uavkorta her:

Farvel til bokmålet?

ARNE TORP, førsteamanuensis, Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo

Jan Wesenbergs innlegg 18. april der han klagar over at bokmålsnorma tvingar han til stadig vekk å velje mellom ulike former, er interessant lesnad. Den vanlege klagesongen er jo nemleg at det er nynorsken som er vaklande og usamanhengande. Men her står det altså fram ein mann som trass i at han reknar seg som bokmålsbrukar, kjenner seg usikker på korleis han skal ta seg fram mellom dei valfrie formene på bokmålet.

Det som ligg under i det han skriv, er truleg ikkje det at valfridommen er så mykje meir overveldande på bokmål enn på nynorsk, for det er han truleg ikkje. Derimot kjenner han det å skrive bokmål «som ein konstant paranoia om korkje å vere for overdressa eller underdressa i samanhengen og i høve til bakgrunnen». Det han i metaforisk form gir uttrykk for her, er at val av ulike former på bokmål ofte gir sosiale konnotasjonar som han gjerne hadde vore forutan, medan nynorsken etter hans syn har «ein nøytralitet og stilistisk diskresjon i grammatikken».

Dette kan eg langt på veg kjenne meg att i. Fordi nynorsken i langt

større grad enn bokmålet i bokstaveleg forstand er eit «bokmål», kan også formvalet der stå fram for folk flest som nøytralt – det er jo langt på veg ein spesialkunnskap hos oss som syslar med språk i yrkessamheng å beherske nynorsknorma, og få har derfor sterke synspunkt på val mellom ordformer som fyrst og først eller bøyingsformer som skrive og skriva. Derimot er det ganske mange som meiner at det er «radikalt» å skrive t.d. jenta kasta boka på bokmål, og litt fise fint å skrive piken kastet boken, og så får kvar og ein avgjere kva for mellomvariantar som passar i ulike samanhengar.

Dette forholdet har vore ei medverkande årsak til at eg er blitt meir og meir nynorskskrivar i dei seinare åra, trass i at eg stort sett har budd i hovudstadsområdet frå 1961. Og grunnen er m.a. den at dersom eg skriv bokmål slik eg helst vil, så blir språket mitt retta, trass i at eg held med strengt til det som til kvar tid er tillate. Men det er ikkje alle som liker bokmålet mitt – det gjeld t.d. Aftenposten, som truleg hadde «hjelpet meg med språket» dersom eg hadde skrive dette innlegget på bokmål. Det gjeld også når eg er med på lære-bokprosjekt, for dersom me er fleire som skriv saman, så meiner forlaget – ikkje utan grunn – at ein bør ha ei einskapleg bokmåls- og nynorsknorm i heile boka, men det bokmålet dei då vil ha, er ikkje «mitt» bokmål. For min del skriv eg i dag derfor helst nynorsk offentleg, for då er eg ganske trygg på å få ha språket mitt i fred.

Eg har dermed i stor grad teke konsekvensen av det Jan Wesenberg kallar faneflukt frå bokmålet, jamvel om mi grunngeving kanskje ikkje er heilt den same som hans. Men når eg ser kva slags nynorsk storparten av studentane mine på universitetet skriv, så innser eg at mitt val er elitistisk. Me som skriv normkorrekt nynorsk, er jo nemleg heilt klart ein elite i den forstand at me utgjer eit lite mindretal. Men eg er redd for at det er ein elite som ikkje er så attrak-

tiv å høyre til at me kan rekne med stor rekruttering i framtida.

Dette innlegget kom aldri på trykk. Noen dager seinere fikk jeg nemlig denne e-posten fra debattredaksjonen:

*Kjære skribent,
Vi takker for debattinnlegget du har sendt Aftenposten. Dessverre er den daglige tilstrømningen av nye manuskripter til debatt- og kronikk-sidene så stor – opp til 100 artikler – at vi er nødt til å si nei takk til det aller meste. Av denne grunn greier vi ikke å finne plass til din artikkel denne gang.*

Jeg innser selvfølgelig at det er debattredaktørens rett og plikt å sile innsendte bidrag. Jeg tillater meg imidlertid å tvile litt på om beklagelsen over den store stofftilgangen er så alvorlig ment i dette tilfellet. Av og til er det nok ganske behagelig å kunne bruke dette påskuddet, for eksempel når enda en innsender klager over den språklige sensuren i avisa, ikke minst ettersom denne innsenderen trolig er kjent fra før som en språkpolitisk bråkmaker!

En liten ettertanke

Har du tenkt på hvorfor verken Aftenposten eller andre aviser blander seg opp i språkformen dersom man skriver nynorsk? Det har jeg, og jeg tror også jeg veit svaret – eller rettere sagt svara. For jeg tror det er to ting.

For det første har avisredaksjonene jamt over så svak nynorskkompetanse at de knapt ville være i stand til å gjøre noe som helst med nynorskinlegg, sjøl om de skulle vært interessert i det. Når en eller annen petittedaktør en sjelden gang prøver seg med noen fraser på nynorsk, ser det gjerne ut – tilsikta eller ei – som det skulle vært et sitat fra Harald Heide Steens rollefigur Sylfest Strutle, som for all del ikke må forveksles med språkrådsdirektør Lomheim med samme fornavn. For det andre er nynorsknormen totalt uinteressant. Det eneste

som interesserer «folk flest» med nynorsken, er den obligatoriske sidemålsstilen, som for enhver pris må vekk. Så kan de får rote med «maulet» sitt i fred der borte på Vestlandet, bare vi slipper det her. Og det gjør vi jo – stort sett: Dersom jeg ikke hadde abonnert på avisa Dag og Tid, som takk være en usedvanlig påpasselig korrekturleser nå er et strålende forbilde på normkorrekt nynorsk, så hadde det ikke vært stort nynorsk å se i det jeg leser til daglig, bortsett fra pliktmessig produsert nynorsk fra studentene mine. Og verken studentarbeider eller det jeg leser i andre organer på nynorsk er særlig pålitelige som mønster for rett språkbruk. Dette er selvfølgelig også de store tekstprodusentene klar over. Derfor tenkte de som så at folk som gidder å skrive nynorsk, får bare drive på som de vil; åssen de skriver, bryr ikke oss.

Det såkalt moderate bokmålet vokter de derimot over med stor nidkjærhet i mange presseorganer. De veit nemlig veldig godt at mye av den styggedommen som kalles radikalt bokmål, faktisk er de formene som brukes muntlig av svært mange, både blant de som skriver og de som leser. Dette er derfor farlige greier for Det hellige almindelige moderate bokmål. Derfor må leserne i størst mulig grad «beskyttes» mot den slags påvirkning, og derfor driver redaktørene sin språkpolitiske sensur.

Som venn av det radikale bokmålet ser jeg paradoksalt nok på dette som et positivt tegn for denne språkforma. Det betyr jo nemlig at noen ser på denne språkformen som en farlig konkurrent! I motsetning til nynorsken, som visstnok skal være verneverdig.

Heldigvis er det få tegn til at radikalt bokmål vil bli utropt som verneverdig med det første. Men det kunne jo vært ålreit om det ble tolerert flere steder. Kanskje til og med jeg da ville vurdere å skrive bokmål, for eksempel i Aftenposten... ■

VICTOR HANSEN:

Språkforhold i Tyskland

Observasjoner og tanker om dialekter og standardspråk etter to år i utlendighet

Dialektdøden har i flere årtier herja Europa, og det er som kjent standardspråket som er den store, stygge ulven. De tyske dialektene er også hardt ramma, men det finnes hederlige unntak – og dermed også håp.

Vi kan alt – også høytysk

En bokserie med tittelen *Wir können alles – auch Hochdeutsch!* er i så måte illustrerende for hvilke holdninger den jevne dialektbruker har i vente: Hvis De vil opp og fram i livet, er det en fordel å beherske ordentlig høytysk. I topp-posisjoner kan nemlig språkføringa godt være et av kriteriene som kan sikre Dem jobb (Lachenmann 2005). Det fortelles videre om firmaer som sender problemtilfeller på høytyskkurs og at universitetet i Stuttgart har sendt vitenskaplige ansatte tilbake på skolebenken.

„Wir können alles – auch Hochdeutsch!“
hjelper den arme dialektbruker til et
perfekt høytysk.

Denne boka i lommeformat finnes det ei av for hvert eneste dialekt-område, slik at de som kjøper den kan ta utgangspunkt i sin egen dialekt på veien mot et prikkfritt høytysk. Svaberne, for eksempel, blir på en enkel måte blant annet bedt om å uttale den trykksvake n-en som ellers faller bort i dialektten, samt unngå diftongert uttale av lange vokaler. «Schwoaba liaba Broada» på dialekt blir dermed «Schwaben lieben Braten» på høytysk, forkynnes det.

Sakserne må på sin side passe på diftongene sine og lære seg å skille mellom fortis og lenis. Når sakseren f.eks. sier *Gunst*, *Gern* og *Egge*, og mener *Kunst*, *Kern* (kjerne) og *Ecke* (hjørne), vil ikke-saksere forstå *Gunst*, *gern* (gjern) og *Egge* (harv), og dette kan føre til utilsiktede kommunikasjonsproblemer (Willikonsky 2007, s. 86). Alt må altså legges til rette for mottakeren.

Det er ingen grunn til å tvile på at bøkene og kursene er alvorlig ment. Jeg prøver å leike med tanken på at det faktisk kan finnes ei slik bok for nordmenn med hvilken som helst dialektbakgrunn. Det kunne vært interessant å se reaksjonene om det var noen som prøvde å gi ut ei sånn bok i Norge. Men det er vel ingen som tør.

Vi kan alt – unntatt høytysk

Men denne historien slutter heldigvis ikke med at denne boka kom og «snipp, snapp, snute, så var dialektene ute». Boktittelen er nemlig en fordreining av det som regnes som en veldig vellykka reklamekampanje for delstaten Baden-Württemberg. Nede i sørvest vil de nemlig ha seg frabedt at noen skal fortelle dem hvordan tysk skal snakkes. Slagordet som skal gjøre oppmerksom på delstatens kvaliteter, er nem-

lig det stikk motsatte av tittelen på bokserien: «Wir können alles. Außer Hochdeutsch.» (Og hjertelig velkommen til Baden-Württemberg skal du være.) De har til og med sikra seg hjemmesidedomenet www.wir-koennen-alles.de for offisiell informasjon om delstaten (så du kan lese om alt det andre vi kan). Det lokale bryggeriet Ganther i Freiburg har dessuten adoptert dette slagordet i reklamene sine (så du forstår at vi kan brygge godt øl også).

Reklamemakerne spiller bevisst på at de ikke kan ordentlig høytysk der nede. Men hvis de ikke kan høytysk, hva er det da de kan? Dét er det faktisk ikke så lett å gi noe fullgodt svar på. De reklamerer jo med at de ikke kan høytysk, og er tydeligvis stolte over dette. Spørsmålet om de da kanskje snakker *dialekt* er nærliggende. Unn Røyneland (2003) peker på at begrepet både i dagligtale og innenfor den tradisjonelle målføregranskinga defineres som «ein varietet som blir tala innafor eit visst geografisk område», og jeg tror at dette også er det de fleste tyskere forbinder med ordet dialekt.

Men til tross for denne forholdsvis enkle forutsetninga, har jeg inntrykk av at tyskerne bedømmer seg sjøl og andre veldig ulikt. Det er tydelig at personer i den ene enden av skalaen synes at dialekt er et positivt lada ord som understreker regional tilhørighet og tar avstand fra det overkorrekte høytyske. Andre prøver på sin side å distansere seg fra det regionale og dialektale, kanskje ispedd holdninga at dialekt er «noe bare de gamle snakker» eller noe som «egner seg best i hjemmet».

I all uhøytydelighet

Men dialektene lever, sjøl om de helst ikke bør brukes overalt, i hvert

fall ikke hvis man vil bli forstått av alle. Jeg hører egentlig veldig sjelden en dialekt som er så brei at den er vanskelig å forstå. Det kommer først og fremst av at det forventes at dialektbrukere legger om når de snakker med noen som ikke snakker samme dialekt. Noe de fleste vil prøve, enten de kan det eller ikke. To gode eksempler fra Baden-Württemberg er innenriksminister Wolfgang Schäuble fra Freiburg og tidligere landslagstrener Jürgen Klinsmann fra Göppingen nær Stuttgart. Begge knoter seg fram til noe alle kan forstå, men ingen vil vel si at det kan karakteriseres som vellykka høytysk.

I det offentlige rom er det høytysk som gjelder, det gjelder også på universitetene. På skolen snakker lærerne høytysk (de prøver i hvert fall). Elevene bør også holde seg til høytysk i klasserommet, sjøl om det finnes både individuelle og regionale forskjeller. For dialektene står fortsatt sterkt i visse deler av Sør-Tyskland, og særlig i Bayern. Min dialektologiforeleser i Freiburg, Renate Schrambke, fortalte om en student som var påfallende stille gjennom hele semesteret. Da hun spurte studenten om hvorfor hun egentlig ikke sa noe som helst, var svaret at hun ikke turte å si noe fordi hun ikke kunne høytysk. Hun kunne bare dialekt, og det i seg sjøl var nok

til å ikke tore å si noe. I Pfalz, hvor hun kom fra, var det etter sigende greit å snakke dialekt på skolen, så derfor hadde hun aldri lært høytysk.

I all uholdelighet kan dialekter derimot være godt å ty til. Det finnes også nok av eksempler på at tyske dialekter fortsatt lever i beste velgående. Asterix og Obelix, for eksempel, behersker de fleste dialekter. På ti år har det kommet rundt 60 hefter med Asterix Mundart, historiene med Asterix om igjen på alle mulige dialekter. Hjemmesida reklamerer med at dialektene bringer inn enda et morsomt element inn i serien.

Tyske dialekter er for mange også synonymt med hjemmet og representerer noe mer personlig. Dialektene er ofte å finne på Internett, f.eks. finnes nettleksikonet Wikipedia både på alemannisk, luxembourgsk og plattysk (se lenker til slutt i artikkelen). I uformelle sammenhenger er dialekter altså fullt ut akseptert og vanlig, og kan gi innholdet et mer personlig eller humoristisk preg, avhengig av øynene som ser.

Dette er f.eks. tilfellet med en hjertens mening om slips – på saksisk – som begynner sånn: *Dor Mann an sisch is ja, was de Mode un so bedreffn dud, ehor e bißl zurighaldend. Ehor e bißl gonserfadief. Dor Mann dud sisch mähr bescheidn*

anziehn. Grau in grau, mid e bißl braun dazwischn! Dor Mann an sisch – wie ehm ooch isch – will nisch mid Äußorlichkeid glänzn, sondorn mähr mid de innoren Werde! (Sachsenmeyer 2008) Kort oppsummert er menn litt tilbakeholdne og konservative i klesstilen: Grått i grått, med litt brunt imellom. Han vil ikke stråle med sitt ytre, men med de indre verdiene ...

Det er uklart for meg om den saksiske dialekten gjør innholdet mer personlig, mer humoristisk, eller begge deler. Jeg for min del blir i hvert fall mer opptatt av formen på budskapet enn av sjølve budskapet. Kanskje det er halve hensikten?

Den saksiske dialekten som er sitert over, er den som går for å være Tysklands styggeste. En karriere kan faktisk være slutt før den har starta hvis du er vokst opp i feil landsdel og søker bestemte stillinger. Saksiske innslag kan være nok til at personalsjefen ser for seg en bonde-tamp og ikke gir ham eller henne jobben (Oppel 2004). Det som er spesielt i tilfellet saksisk, er at det er akkurat denne dialekten som var den mest velrennomerte for noen hundreår siden, og som utgjorde en stor del av grunnlaget for skriftspråket og høytysken.

Saksisk skårer lavest, mens svabisk og nabodialekten i Pfalz kommer nest sist. Bayersk troner øverst på lista og ses på som den fineste dialekten. For dialektene nederst på lista finnes det interessant nok egne verb som betyr «snakke høytysk med saksisk/svabisk/berlinsk aksent»: *zu sächsln, schwäbeln, berlinern*. Det er vel ikke utvetydig positivt, og det er også pussig at det ikke finnes tilsvarende verb for å snakke høytysk med andre aksenter.

Holdninger til dialekt

Jeg har møtt språkbrukere med et markant regionalt snakketøy som ser på sin egen måte å snakke på som mindre verdt enn det høytyske. Særlig husker jeg at jeg en gang sjøl kom i skade for å si *gedenkt* i stedet

Wir können alles. Außer Hochdeutsch.

Baden-Württemberg

«Wir können alles. Außer Hochdeutsch.» Denne vellykka reklamekampanjen fra 1999 hadde som formål å lokke folk til Baden-Württemberg.

Dialekt er greit så lenge det er uformelt. Et spisested i Pfalz informerer om åpningstidene sine slik: «Wann's Lichd brennd iss uff !!!» – Når lyset er på, er det åpent!

for *gedacht* mens jeg snakket med en av dem – og han forklarte meg, utlendingen, da i all vennskaplighet at *gedenkt* «egentlig er feil» – sjøl om det er forholdsvis klart at det var han jeg ubevisst hadde rappa denne formen fra.

En annen episode som er brent inn i hjernebarken er fra bydelen Littenweiler i Freiburg. I hovedrolle en eldre herre som kjefta noen ungdommer huden full. Jeg må innrømme at jeg ikke fikk med meg hva de angivelig skulle ha gjort galt i hele «Littewila», men han brukte i hvert fall en ganske saftig dialekt. På et tidspunkt kokte det helt over, og han sa: «Forstår dere ikke tysk?» – hvorefter han fikk til svar: «*De* snakker jo ikke tysk!» Da ble det faktisk ganske stille ei stund, litt som om han følte at han ble tatt på fersken (i å snakke dialekt, må vite). Historien sier kanskje mest av alt om en nedlatende holdning til dialekter. Det tyskeste av det tyske ble av disse ungdommene faktisk redusert til å ikke være tysk i det hele tatt.

Denne negative holdninga er vel

den som over flere tiår er innarbeida og som har vært med på å bidra til at dialektene har sakka akterut. Jeg mener å se en tendens til at denne holdninga er i ferd med å snu. At dialekter blir møtt med større aksept enn tidligere kan henge sammen med at annerledeshet som sådan i større grad møtes med et skuldertrekk og halehenget «hva så?» – folk må få gjøre, og dermed også snakke, som de vil.

Den språklige barrieren er også et poeng. Hvis radio og tv skulle vært fylt med hele spennet av tyske dialekter, fra plattysk til breibadisk og bayersk, ville det utvilsomt ha gått på forståelsen løs. Ikke fordi folk er uvillige til å forstå, men fordi forskjellene rett og slett er for store. Vi hadde vel trengt et standardspråk i Norge også om dialektforskjellene hadde vært så store hos oss som de faktisk er i Tyskland.

Nord og sør

Jeg tror at terskelen for å si «jeg snakker dialekt» og være stolt av det, er blitt lavere. Flere jeg kjenner som etter mine begreper snakker høytysk med ytterst få regionale innslag, sier sjøl at de snakker dialekt. At de sjøl mener de snakker dialekt, sier noe om deres holdning både til høytysken og til dialekter.

Motsatt finner vi sjølsagt også holdninga «jeg snakker ikke dialekt» hos dem som mener å snakke høytysk. I og med at plattysken i stor grad er blitt fortrent av det høytyske, er det ikke til å unngå at vi får en slags nord-sør-klisje som gjør at dialekter ofte koker ned til et eller annet om «vi og de» («der i sør finnes det mange rare dialekter» eller «der i nord kan de ikke noe annet enn høytysk»).

Dette til tross: Jeg ser egentlig ikke noen betydelige regionale forskjeller i holdningene til dialekter som sådan. Sjøl mener jeg å ha lagt merke til at den regionale identiteten er mye sterkere i Sør-Tyskland enn i nord og øst, men dette ser ikke ut til å gjenspeile seg i synet på dialekter.

Begge de sjølopplevde eksemplene på negative holdninger til dialekt var også henta fra sørvest, og er ikke unike i sitt slag.

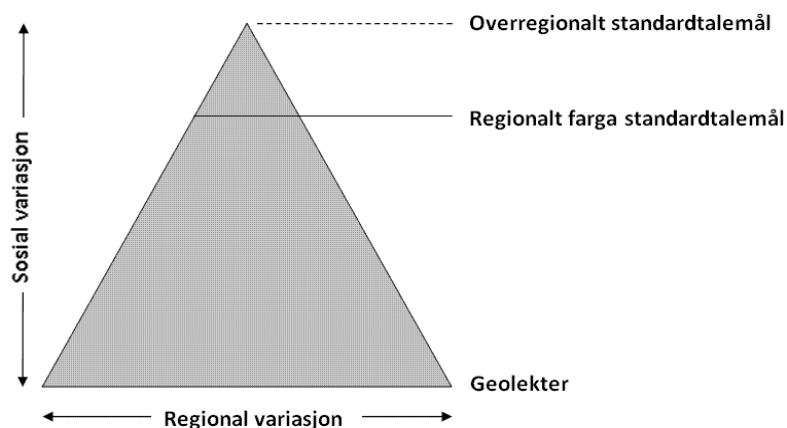
«Vi og de»-holdninga er ikke tatt fra det store intet, men finner en klar, språkhistorisk begrunnelse. Plattyskens tilbakegang begynte alt på 1500-tallet og ble erstattet av en leseuttale i plattysk lyddrakt. Dialektene sør for plattyskgrensa har på sin side levd sitt eget liv siden tidenes morgen og fortrenkes av høytysken først i seinere tid. Her kan vi egentlig trekke ei direkte linje mellom gammelhøytysk og de tradisjonelle dialektene. Massemedia ga høytysken gode vekstvilkår i det forrige århundret, og mange tyskere snakker verken reint høytysk eller dialekt «som de gamle».

Regionalt farga standard

Dette fører oss egentlig tilbake til spørsmålet: Hva er det de snakker? Hva kan de i Baden-Württemberg?

Mange må nok sies å bruke det Unn Røyneland (2003) kaller et *regionalt farga standardtalemål*. Dette er et begrep som har veldig mye for seg, i og med at det en ofte hører er et slags mislykka høytysk. Et høytysk som i større eller mindre grad er påvirket av dialektene i området. Regionale standarder har i motsetning til dialektene den fordel at alle kan forstå dem. I Røynelands artikkel finnes det en illustrasjon som viser sammenhengen mellom standardspråk og dialekter (av henne kalt *geolekter*) (se ill. neste side).

Det beste med denne illustrasjonen er at den viser at den regionale standarden og dialekter i samme område ikke er to enheter som er lett å skille klart fra hverandre, men at overgangen mellom dem er flytende. Dialektgrensa kunne etter min mening med fordel ha vært flytta lenger opp for å illustrere at det ikke bare er dialektene som farger den regionale standarden, men at også det motsatte er mulig. Innsлага av høytysk på den ene sida og dialekt på den andre sida er

Illustrasjon i Røyneland (2003) som viser sammenhengen mellom standardspråk og dialekter.

forskjellige fra person til person og i ulike situasjoner.

Jeg vil nå for egen regning prøve å illustrere den flytende overgangen mellom regional standard og dialekt med fonetiske trekk som jeg har lagt merke til i den badiske dialekten i løpet av mitt opphold i Freiburg. Oversikten inneholder flest fonetiske trekk og kan på ingen måte sies å være komplett. Badisk utgjør sammen med svabisk, elsassisk og sveitsertysk den alemanniske greina av tyske dialekter.

Fra høytysk til dialekt

Øverst i pyramiden finner vi høytysk, og i den gradvise overgangen mellom høytysk og en sørvesttysk regional standard vil en finne en del trekk som jeg ikke tror tyskere vil se på som avvikende fra normen. Jeg begynner med de minst påfallende trekkene øverst, og jobber meg gradvis nedover i retning badisk dialekt, med mellomstasjonen regional standard:

1. Apokope i 1. person entall, (*ich hab', wohn', komm'* osv. er svært vanlig i hele Tyskland og vil muntlig ikke bli sett på som avvik fra noen norm.

2. Stemt *s* mangler (gjelder all sørtyisk).

3. Suffikset *-ig* uttales [-ik] og ikke [-iç], *zwanzig, windig*,

lustig. Uttalen [-ik] ser ut til å være akseptert, ikke som en del av normen, men uten at det vekker reaksjoner. Jeg bor selv i Leipzig, og hører ofte dette stedsnavnet i tog og på stasjonen. Da hører jeg svært ofte det sørtyiske [-ik] sjøl om jeg befinner meg i øst. Og grunnen må nesten være at sakserne har problemer med *ç*-lyden, og velger det «minste ondet» *-ik* framfor det veldig saksiske *-(i)sch*.

4. Stavelsesbærende *n* er ofte ikke assimilert til *m* etter *b* og *p* som i standard *haben* [habm] og *klappen* [klappm], slik at vi får *habn* og *klappn*. At denne *n*-en i det hele tatt uttales, er entydig påvirkning fra skriftspråket (jf. punkt 6), og at den ikke assimileres et tegn på at de ikke behersker «ordentlig» høytysk.

Første stopp er streken for *regional standard*, og jeg tror ikke de fem første trekkene er provoserende nok til å føre oss under denne streken. Trekkene er heller ikke enestående for Baden, men gjelder all sørtyisk. Setningsmelodi er sjølsagt et annet trekk som raskt kan avsløre hvor noen kommer fra, men heller ikke den vil vel føre oss under streken.

Jeg mener det er først med de neste trekkene at vi finner avstikkende former som ikke ses på som «vanlig» høytysk. Dette er trekk som også finnes i dialekten, men den

direkte linja ned til den alemanniske greina av gammelhøytysk er borte:

5. Konsonantforbindelsene *sp* og *st* blir alltid til *schp* og *scht*, ikke bare først i ord som i høytysk. Dette gir *luschtik, Donnerschtak, knuschprik* og ikke minst utgang på *-sch* i stedet for *-st* i 2. person entall: (*du*) *bisch', kannsch'* samt det mye brukte (*er*) *isch' (=ist)* i 3. person.

6. Trykksvake *n*-er faller bort. Et uforglemmelig eksempel på dette fikk jeg i praksis da jeg fikk levert kjøleskap på døra med beskjeden om hva jeg måtte gjøre før jeg satte inn noe i det: *Sie müsse' erschtmal fünf Stunde' stehe' lasse'* – la det stå i fem timer.

7. Gjennomført apokope er belagt så tidlig som på 1200-tallet. Den utlydende *n*-en (jf. punkt 6) må ha falt etter at apokopen sluttet å være produktiv. 1. person entall er nevnt som fullt ut akseptert, men det er verre med f.eks. substantiver uten endevokal: (*die*) *Straß'* og den årlige begivenheten *Freiburger Mess'* avslører det sørtyiske opphavet. (Hvis en ser bort fra at plattysk også har apokope.)

8. Ordene *als* og *wie* har falt sammen i *wie*. Dette er vanskelig nok å lære seg som utlending, men det blir enda verre etter et opphold i Baden. *Er ist größer wie ich* og *sowohl am Samstag wie auch am Sonntag* er ugrammatikalske setninger på høytysk.

9. Flere sammentrekninger av verb og pronomen, f.eks. *henmer (=haben wir)*. *Wir* heter i dialekten *mer*. Forklaringa på utviklinga fra *w-* til *m-* i mange sørtyiske dialekter er for øvrig den samme som i de norske dialektene: *m*-uttalen skyldes kontaktassimilasjon med den utlydende nasalen i verbet foran, og språkbrukerne har re-analysert sammensetningen av verb og entklitisk pronomen slik at pronomenet etter hvert har fått *m-* først.

10. De sørligste dialektene mangler dessuten *ç*-lyd. Denne uttales ofte [x] som i *ich* [ix], *nicht* [nixt], osv. Dessuten kan [x] falle bort i visse

omgivelser. Nektelsesadverbet heter derfor ofte *nitt* eller *nett*.

Språkbrukere med alle disse trekka snakker sjølsagt dialekt utfra den nevnte «folkelige» definisjonen av dialekt. Men er disse lydlige kriteriene i seg sjøl nok til å sette et språkvitenskaplig dialektstempel på dem som snakker slik? Jeg er frista til å svare at disse menneskene ikke snakker dialekt, men regional standard. Grensa mellom regional standard og dialekt er flytende, men disse trekka er i bunn og grunn bare en litt annerledes uttale. Annerledes og regional, men likevel ikke vanskelig å forstå i andre deler av landet.

I tillegg spiller frekvens en rolle for grensetrekkinga. Alle de ovennevnte trekka er ofte å høre, mens jeg av naturlige årsaker ikke har hørt så veldig mye til den lokale dialekten. Med de siste dialektale trekka kommer jeg under den siste streken (som jeg ville ha plassert litt lenger opp i pyramiden). Da begynner det å gå på forståeligheten løs:

11. Manglende middelhøytysk diftongering: *min nyes Hus* (= *mein neues Haus*). Dette har jeg bare hørt én gang på tysk side. I Sveits derimot må en kvesse øra og finne seg i slikt.

12. Ditto manglende middelhøytysk monoftongering: I f.eks. *lieber müder Bruder* er de gamle diftongene *ie*, *üe* og *ue* bevart.

13. Sammenfall mellom *p/t/k* og *b/d/g* i *b/d/g*. Et krafteksempel som kombinerer dette med punkt 6 og 7 ville være *d' Dostroß* som ligger i Gundelfingen nord for Freiburg: die Tannenstraße!

14. I den sørligste delen av Baden (og dessuten i sveitsertysk) er *k* etter høytysk lydforskyvning blitt til affrikaten [kx]. Denne har i noen tilfeller utvikla seg videre til [x], *Kind* og (*ich*) *kann* blir da til [(k)xint] og [(k)xa]. Dette trekket er kraftig på retur på tysk side av grensa, men lever fortsatt i dialektbastionen Sveits.

Leksikalske problemer er utelatt fra

Siste krampetrekning? På genseren til lillejenta står det «Schwätz doch alemannisch mit mer...» – snakk alemannisk med meg. Det første ordet «schwätz» fører oss rett til alemannisk. På www.alemannisch.de finnes det gensre, jakkemerker og postkort på dialekt.

denne oversikten, men det skyldes mer plassproblemer enn mangel på eksempler. Det finnes nemlig flust av todialektale ordbøker som tar på seg oppgaven å oversette til og fra badisk, svabisk, saksisk, bayersk, plattysk og andre dialekter.

Tendenser i muntlig tysk

Bastian Sick skriver mye om grammatiske feil eller «feil» i sin ukentlige Zwiebelfisch-spalte, som også er kjent som den populære bokserien *Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod*. Tittelen slår fast to ten-

denser i muntlig tysk som ikke aksepteres som en del av standarden. For det første er genitiven i ferd med å forsvinne til fordel for dativ. *Die Geschichte des Hauses* blir muntlig i hovedregelen til preposisjonsfrasen *die Geschichte von dem Haus* og de tradisjonelle genitivspreposisjonene styrer i stadig større grad dativ og gir f.eks. *wegen mir* i stedet for *meinetwegen*. For det andre er garpegenitiven heller ikke død – jeg har også hørt eksempler på høytysk-talende som sier *mein Chef seiner Frau* o.l. Så de tradisjonelle dialek-

tene slipper ikke helt tak, sjøl om bestemte trekk ikke slipper inn i den skriftlige høytyskvarmen.

Språkspaltisten Sick er litt for normativ etter min smak, men det er likevel interessant å se at han kan tillate seg å være det, og samtidig være så populær. Bøkene hans selger som varmt hvetebrød, og hver vinter turnerer han rundt i Tyskland og holder dyre foredrag til fullsatte saler. Et annet muntlig trekk som ikke ses på som en del av standarden, er progressivformen som dannes med preposisjonen *am* + *V[inf.]* + *sein*, f.eks. *Vater ist das Auto am reparieren, Mutter ist die Stube am Saugen*. Sick (2005) kaller denne forma «Rheinische Verlaufsform» fordi den antageligvis er smugla inn til Ruhr-området fra Nederland, og har bredt seg videre derfra til det meste av Tyskland. Nederlandsk, på sin side, har interessant nok to konkurrerende måter å uttrykke det progressive på: Som i muntlig tysk med *aan het* + *V[inf.]* + *zijn*, eller som på norsk med *zitten/liggen* + *te* + *V[inf.]*. Men på tysk altså, bør en unngå dette hvis stilen på det som skrives er formell.

Kan dialektene overleve?

Hittil er det slått fast at dialektene fortsatt lever, at de er i bruk og at holdningene til dialekter kanskje er i ferd med å snu. Men er dette i seg sjøl nok til at de tradisjonelle, tyske dialektene overlever? Jeg tror dessverre at de mer positive holdningene kommer for seint. Tyngdeloven tilsier at det vil være umulig å opprettholde de tradisjonelle dialektene så lenge høytysken er så dominerende på så mange fronter.

Dialektene vil sjølsagt fortsette å leve i den forstand at de blandes med den regionale standarden i større eller mindre grad, men innslaga av høytysk vil uunngåelig bli så store at vi blir sittende igjen med en hybrid som i pyramiden befinner seg et eller annet sted på skalaen mellom regional standard og dialekt. Om dialektgrensa hadde vært lenger

opp, kunne prognosen ha illustrert den vesentlige forskjellen: At vi kanskje ikke lenger har noen som snakker noe som ville vært naturlig å plassere under denne grensa.

Plattysk er også under denne grensa, og dermed i fare. En veit i dag ikke hvor mange som snakker plattysk, men kvalifiserte gjetninger ligger på mellom 1 og 3 millioner. Den siste større undersøkelsen er fra den nordlige delen av Vest-Tyskland i 1984. Her oppgir 53 % av de spurte over 50 år at de behersker plattysk aktivt, mens antallet for aldersgruppa 18-34 år allerede den gangen var nede i 18 % (Spiekermann 2006). Etter dette er det bare gjort flere små undersøkelser. Sjøl om de ikke gir noe helt bilde, er trenden likevel klokkeklar: Tallene blir stadig rødere. Tv-kanalen NDR oppgir at antallet plattysktalende antageligvis er halvert siden 1984. Stadig færre barn lærer plattysk av sine foreldre.

Plattysken sliter med de samme problemene som de andre tyske dialektene: høytysken. Så godt som alle som lærer plattysk eller en annen dialekt, blir før eller siden nødt til å lære høytysk i tillegg. All statistikk for språklige minoriteter viser at tospråklighet, i dette tilfellet bidialektalitet, er første skritt på vei mot et endelikt. Kanskje er de likevel mange nok som snakker plattysk akkurat nå, kanskje hjelper det at de nå har egne plattyske tv-kanaler, radiokanaler, dansegrupper, hjemmesider og språkråd, kanskje hjelper det å få offisiell anerkjennelse som verneverdig regionalspråk. Men tallene må nesten snart begynne å peke i en annen retning for at det skal gi grunn til optimisme.

Sveits og Luxembourg

Ganske så annerledes ser det da ut i Sveits og Luxembourg.

Den sveitsertyske delen av den alemanniske dialekten er nemlig det eneste gangbare tyskspråklige sveitsere imellom, og er dessuten dominerende på skolen samt på tv/radio. Da jeg sjøl var der nede, opplevde

jeg flere ganger at sveitserne snakka til meg på et slags tysk som det var mulig å forstå. Det var fullt av regionale innslag, og aksenten var veldig tydelig, men det kan likevel karakteriseres som sveitsisk uttale av skriftspråket. Hvis det kom en tredje person inn i bildet, bytta de med en gang til sveitsertysk, før de bytta tilbake til forståelig tysk da de fortsatte samtalen med meg. Jeg husker f.eks. fra togstasjonen i Zürich at dama i kassa ringte en kollega og spurte *Isch es wiit?* (– er det langt?), og få sekunder etterpå sa hun til meg: *Es ist nicht weit*. Høytysk føles nok likevel som et fremmedspråk for mange tysktalende sveitsere.

Også i Luxembourg lever den lokale dialekten godt. Forskjellen både her og i Sveits, er at nabodialektene på andre sida av grensa er kraftig på retur. I Luxembourg ble den lokale dialekten (Lëtzebuergesch) offisielt anerkjent som nasjonalspråk i 1984 ved siden av fransk og høytysk. Denne dialekten er vanlig muntlig både på skolen og tv/radio. Skriftlig er høytysk fortsatt dominerende, men rundt 10 % av all tekst likevel skrives på dialekt, og det blir stadig mer.

På tysk side derimot, er situasjonen på skolen og i mediene en annen. Dialektene må trenge inn på disse domenene for å kunne hamle opp med høytysken på sikt. Fordelen til Sveits og Luxembourg er at de tyske dialektene der til lands er forholdsvis enhetlige. Akkurat dét kan man jo ikke si om dialektene i Tyskland.

Nettressurser

Asterix Mundart: www.ehapa-comic-collection.de/asterix_mundart.jsp
Baden-Württemberg (portal): www.wir-koennen-alles.de
Deutscher Sprachatlas: www.regionalsprache.de
Deutsches Spracharchiv: dsav-oeff.ids-mannheim.de
Digitaler Wenkeratlas: www.diwa.info
Institut für niederdeutsche Sprache: www.ins-bremen.de
Muetttersproch-Gsellschaft: www.alemannisch.de
Zwiebelfisch (Bastian Sicks spalte): www.spiegel.de/zwiebelfisch
Wikipedia på alemannisk: als.wikipedia.org, på luxembourgsk: lb.wikipedia.org, på plattysk: nds.wikipedia.org

Litteratur

Lachenmann, Akiko (2005). «Wir können alles – auch Hochdeutsch». Stuttgarter Zeitung, 9. mai 2005. Tilgjengelig på: www.stuttgarter-zeitung-lauf.de/pdf/stz2005/09052005.pdf
Oppel, Kai (2004). «Sächseln schadet». manager-magazin.de, 27. mai 2004. Tilgjengelig på: www.manager-magazin.de/koepfe/karriere/0,2828,301255,00.html
Røyneland, Unn (2003). «Språk og dialekt», s. 13-31. I: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*, redigert av Brit Mæhlum, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland og Helge Sandøy. Oslo: J. W. Cappelens Forlag a.s.
Sachsenmeyer, Eduard (2008). «Schlibbse». Blitzpunkt-verlag online, 26. april 2008. Tilgjengelig på: www.blitzpunkt-verlag.de/cgi-bin/click.it?action=news_details&id=4886
Sick, Bastian (2005). «Wie die Sprache am Rhein am Verlaufen ist», s. 183-186. I: *Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod, Folge 2: Neues aus dem Irrgarten der deutschen Sprache*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
Spiekermann, Helmut (2006). *Das Niederdeutsche als Regional- und Minderheitensprache*. Forelesning ved universitetet i Freiburg, 23. mai 2006.
Willikonsky, Ariane (2007). *Wir können alles – auch Hochdeutsch. Sächsisch*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag. ■

ARNE TORP:

Er radikalt bokmål en stil?

Kommentar til en artikkel i Ordet nr. 1/2008

Under overskrifta *Stilen som forsvant* tar engelskprofessoren og riksmålsmannen Arthur O. Sandved her for seg hva som skjer når Per Pettersons roman *Ut og stjæle hester* blir oversatt til engelsk. Mot slutten av artikkelen konstaterer Sandved følgende:

Resultatet er at den engelskspråklige versjonen av Ut og stjæle hester fremtrer som en helt «normal» engelsk tekst, som hos leserne ikke vil vekke noen reaksjon av det slag som Pettersons «samnorsk»-pregede stil vekker hos det store flertall av norske

lesere.

For meg er det noe uklart om Sandved her mener å kritisere oversetteren. På den ene sida parallellfører han et lite utdrag fra Pettersons roman i original og i den engelske oversettelsen, der originalen har bøyingsformer som *våkna, strøyk, trudde, mora mi og ei mor*. Han spør så retorisk om hvordan den engelske oversettelsen ville ha blitt om Petterson i stedet hadde skrevet *våknet, strøk, trodde, moren min og en mor*, og han gir sjøl svaret: «Det er nesten umulig å

tenke seg annet enn at i så fall ville oversettelsen ha blitt nøyaktig den samme.»

Dette er ikke vanskelig å være enig i, og Sandved er også inne på hvorfor det må være slik: «Den eneste mulige konklusjon synes å måtte bli at de stilelementer som er knyttet til originalspråkets system (i dette tilfellet altså 'samnorskens'), rett og slett ikke lar seg oversette direkte.» Det Sandved her implisitt hevder, er at Petterson ved å velge å skrive radikalt bokmål også har valgt en bestemt stil, som uansett bør skinne gjennom på en eller annen

måte dersom Petterson blir oversatt til andre språk, som f.eks. engelsk. Dette er etter mitt syn et atskillig mer problematisk standpunkt.

Sandved har uten tvil rett i at forfattere til alle tider har utnyttet forskjeller mellom ulike språksystemer stilistisk, f.eks. for å signalisere sosiale forskjeller mellom personer i romaner ved å gi replikker fra visse personer på standardspråk mens andre blir gjengitt på dialekt. I slike romaner er det da så å si alltid slik at forfatterspråket, dvs. de delene av teksten som ikke er lagt i munnen på noen av personene i romanen – vil være standardspråk.

Det er her Sandved får problemer med Per Petterson. I *Ut og stjele hester* er det nemlig ingen forskjell mellom språket i replikkene og forfatterspråket. Petterson bruker nøyaktig det samme språket i replikkene som ellers i teksten. Han driver f.eks. aldri med ortografisk fiks-fakeri med apostrofer for å gjengi talespråk; han skriver alltid «nå kommer han», aldri «nå kommer'n», og han skriver slett ikke "å ær-e ru jøffåno'?" – hos Petterson står det «hva er det du gjør for noe?» Så overlater han til leseren å finne ut hvordan det lyder mest tilforlåtelig som talt replikk.

Dette viser klart at i Pettersons roman er hensikten at det radikale bokmålet skal representere ei stilistisk nøytral språkform. Den som skal oversette denne romanen, bør altså gjøre det samme: Lage en stilistisk nøytral versjon på mål-språket. Etter mitt syn har altså den engelske oversetteren i alle fall på dette punktet gjort akkurat den som en lojal oversetter skal gjøre. Faktisk ser det ut til at Sandved også er klar over at dette kan være Pettersons intensjon. Sandved skriver nemlig også følgende:

Under enhver omstendighet må det kunne sies at Pettersons språkform utvilsomt etterlater det inntrykk at den «peker framover mot et sam-

norsk skriftspråk».

Orda i hermetegn er sitat fra kriteriene for Språklig samlings litteraturpris, som Petterson ble tildelt i 1993. Det er verdt å legge merke til at Sandved ikke trekker den litterære kvaliteten på Pettersons roman i tvil. Etter at han har nevnt diverse litterære priser den har blitt tildelt både i Norge og i utlandet, sier han nemlig dette:

Det er altså en utbredt oppfatning at dette er en roman som holder høyt litterært nivå. Og det er i og for seg ikke vanskelig å slutte seg til denne vurderingen.

Dette er et interessant utsagn fra en riksmålsmann. Det en kan lure på i den forbindelse, er om Sandved mener at Pettersons roman hadde vært enda bedre reint litterært om forfatteren hadde valgt å skrive moderat bokmål/riksmål i stedet for radikalt bokmål. Eller er det faktisk slik at valget mellom konservative eller radikale former er revnende likegyldig – med andre ord: Er det mulig å skrive godt (og dårlig!) både på konservativt og radikalt bokmål?

Jeg tror faktisk Sandved ville svart ja på det siste spørsmålet: Det er mulig å skrive godt sjøl om en velger såkalt radikale former. Per Petterson og diverse andre forfattere som har fått Språklig samlings litteraturpris opp gjennom åra er vel et bevis for det. Ikke desto mindre har sjølsagt Sandved rett i at det han kaller «Pettersons 'samnorsk'pregede stil» virker avstikkende i skrift på de fleste når de leser boka. Derimot er det knapt noen som legger merke til noe som helst merkelig med språket dersom de hører på lydbokversjonen (den fins nemlig): Da låter det som helt alminnelig østlandskprega bokmål – ikke veldig «dannet østnorsk», som det hette før, men heller det som noen på engelsk har kalt «urban East Norwegian» – altså østnorsk bymål. Det

er ikke det gamle Vika-målet, men det er heller ikke Oslo vest, men noe midt imellom.

Dette er den absolutt mest ekspansive formen for norsk talemål i dag – det brer seg nærmest eksplosivt over hele Østlandet, og det fins også i visse miljøer i andre landsdeler. Dette er for øvrig ikke noe spesielt norsk fenomen, tilsvarende urbane talemålsformer med rot i hovedstadsregionen brer seg også i mange andre språksamfunn. Østnorsk bymål er helt klart det talemålet som i alle fall yngre mennesker oppfatter som mest «nøytralt» – det er sånn du snakker dersom du verken vil bli stempla som frik eller soss eller bonde eller hva for slags merkelapper ungdom kan finne på for å karakterisere folk med ymse slags talemål.

Det som er litt spesielt for Norge – og det henger sammen med vår spesielle språkhistorie på 1800- og 1900-tallet – er at hovedtrekkene i dette talemålet faktisk også er offisielt tillatt som basis for skriftspråket bokmål, for dem som måtte være interessert i å utnytte de mulighetene. Resultatet blir da en språkform som den Petterson bruker i bøkene sine. Men da blir språkforma straks påfallende – da blir det en «spesiell stil».

Og den som måtte lure på hvorfor det er slik, kan bare lese en annen artikkel i dette nummeret, nemlig slutten av den med tittel «Farvel til norsken?» Der ligger en vesentlig del av svaret. Der og i andre aviser og hos andre store tekstprodusenter som passer på at ikke «vulgarismene» tar overhånd. For de lurer rundt om – i folkedjupet ... ■

Innhold 2/2008

- 2 Redaksjonelt: «Verb på a»**
- 3 Arne Torp: Aftenpost-debatt om Aftenpostens språknorm**
- 5 Ove Bengt Berg: Språksensur – hvorfor?**
- 5 Ove Bengt Berg: Illusjonen om renhet**
- 6 Arne Torp: Farvel til norsken?**
- 8 Victor Hansen: Språkforhold i Tyskland**
- 14 Arne Torp: Er radikalt bokmål en stil?**